

UOT 34:343.2. Cinayət hüququ S. 120-130

NURİDƏ ƏLİZADƏ

Ədliyyə Akademiyasının baş məsləhətçisi
Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzinin dissertantı
E-mail: alizadenuride91@gmail.com
ORCID ID: 0009-0002-8670-6671
DOI: <https://doi.org/10.64498/VSAT5820>

ROMAN-GERMAN HÜQUQ SİSTEMİNDƏ TOXUNULMAZLIQ ƏLEYHİNƏ CİNAYƏTLƏRİN TƏNZİMLƏNMƏSİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: toxunulmazlıq, cinayət, hüquq, tənzimlənmə, məsuliyyət, doktrina, müqayisə, qanunvericilik

Keywords: inviolability, crime, law, regulation, liability, doctrine, comparison, legislation

Anahtar kelimələr: dokunulmazlık, suç, hukuk, düzenleme, sorumluluk, doktrin, karşılaştırma, mevzuat

Ключевые слова: неприкосновенность, преступление, право, регулирование, ответственность, доктрина, сравнение, законодательство

Şəxsi və mənzil toxunulmazlığı əleyhinə cinayətlər cinayət hüquq sistemlərinin əsas institutlarından biri olmaqla, bu cinayətlərin qarşısının alınması fərdin fundamental hüquq və azadlıqlarının təminatında həlledici rol oynayır [1; s.676]. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində bu hüquqların qorunması normativ-hüquqi çərçivədə müəyyən edilmiş, konkret tərkib və elementlər vasitəsilə tətbiq olunur, lakin normativ ifadələrin təfsiri və cinayət tərkiblərinin sərhədləri praktiki olaraq daha geniş və detallı yanaşma tələb edir ki, bu baxımdan digər təkmil hüquq sistemlərinin araşdırılması və mütləq tənzimləmələrin milli qanunvericiliyə tətbiqi perspektivlərinin aydınlaşdırılması mühüm hüquqi addım olar.

Roman-German hüquq sistemlərində isə şəxsi və mənzil toxunulmazlığının müdafiəsi daha sistemli və konseptual yanaşmalar əsasında qurulmuşdur. Bu sistemlərdə normativ ifadələrin strukturu, cinayət tərkiblərinin dəqiqləşdirilməsi və qorunan hüquqların spektri fərqli yanaşmalarla müəyyənləşdirilmişdir ki, bu da hüquqi praktikada tətbiq üçün müqayisəli analiz imkanları yaradır. Beləliklə, Azərbaycan qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş şəxsi və mənzil toxunulmazlığının müdafiə mexanizmləri, Roman-German hüquq ailəsi çərçivəsindəki normativ və doktrinal yanaşmalarla müqayisəli şəkildə öyrənilir və təhlil edilir. Bu, hüquqi təcrübədə fərqli yanaşmaların ümumi prinsiplərini nəzərə almaqla milli qanunvericiliyin tətbiqi və interpretasiyası üçün uyğun modellərin müəyyən

edilməsinə imkan verir.

Şəxsi həyatın və mənzil toxunulmazlığının pozulmasının cinayət hüquqi əsasları

Roman-German hüquq sistemi tarixən insanın şəxsi və mənzil toxunulmazlığının qorunmasını cinayət hüququnun fundamental prinsiplərindən biri kimi qəbul etmişdir və bu hüquqi ənənə hüququn inkişafı prosesində fərdi hüquqların müdafiəsinə yönəlmiş normativ mexanizmlərin formalaşmasına təməl yaratmışdır [2. s.488]. Tarixi baxımdan, bu hüquq ailəsində şəxsiyyətin toxunulmazlığı yalnız fərdin fiziki və mənəvi bütövlüyünün qorunması ilə məhdudlaşmır, həmçinin onun şəxsi həyatına, ailə və mənzil sferasına müdaxilələrin cinayət-hüquqi qiymətləndirilməsini də əhatə edir. Roman-German hüququnun inkişaf mərhələləri göstərmişdir ki, bu hüquqi ənənədə cinayət məsuliyyətinin tətbiqi zamanı hüquqi dəqiqlik, adekvatlıq və qanunun aliliyi prinsipləri prioritet kimi qəbul olunmuş, normativ ifadələrin dəqiqliyi və cinayət tərkiblərinin sərhədlərinin aydınlaşdırılması uzunmüddətli hüquqi praktikaya əsaslanmışdır [3, s.292-321].

Müasir dövrdə isə sosial-iqtisadi dəyişikliklər, qloballaşma və hüquqpozma formalarının diversifikasiyası şəraitində şəxsi və mənzil toxunulmazlığı əleyhinə cinayətlərin təzahürləri müxtəlif istiqamətlərdə inkişaf edir ki, bu da normativ-hüquqi mexanizmlərin tətbiqi və interpretasiyasında müqayisəli-hüquqi yanaşmanı zəruri edir. Roman-German hüquq sistemində bu sahədə formalaşmış konseptual yanaşmalar, həm hüquqi doktrina, həm

də məhkəmə praktikasında normativ sabitlik və hüquqi proqnozlaşdırıla bilən tətbiqi təmin edən mexanizmlərlə dəstəklənir.

Beləliklə, fərdin şəxsi və mənzil toxunulmazlığı hüququ, müasir cinayət hüququnun fundamental institutu kimi çıxış edir və bu hüquq müxtəlif hüquq sistemlərində fərqli prinsiplər və tətbiq mexanizmləri əsasında qorunur, Roman-German və Anqlo-Sakson hüquq ailələrinin təcrübələri bu sahədə nəzəri və praktik fərqləri açıq şəkildə göstərir, Roman-German sistemi tarixi inkişaf yolu boyunca normativ və konseptual yanaşmaya əsaslanmış, qanunvericilikdə ifadə olunan normativ tərkiblər vasitəsilə cinayət məsuliyyətini müəyyən etmiş, fərdin toxunulmazlığına müdaxilə halları cinayət tərkiblərinin sərhədləri və normativ çərçivə əsasında qiymətləndirilmiş, cəza tədbirləri proporsional və normativ olaraq tənzimlənmiş, hüquqi mexanizmlər və interpretasiya prosedural çərçivədə həyata keçirilmişdir. Buna baxmayaraq, Anqlo-Sakson hüquq sistemi daha çox praktik və presedent əsaslıdır, hüquq normativ ifadələrdən çox məhkəmə qərarlarına əsaslanaraq inkişaf etmiş, fərdin toxunulmazlığına müdaxilə halları konkret işlərin kontekstində qiymətləndirilmiş, cinayət tərkiblərinin sərhədləri məhkəmə praktikasına uyğun olaraq formalaşmış, prosedural təminatlar və hüquqi müdafiə imkanları geniş şəkildə nəzərə alınmış, cəza tədbirləri “elastik” və konkret situasiyaya spesifik olmuş, hüquqpozma hallarının interpretasiyası hakim, vəkillər tərəfindən situativ yanaşmalar əsasında həyata keçirilmişdir [4, s.428].

Bir çox ölkələrin qanunvericiliyi insanın əsas hüquqlarından biri – mənzil toxunulmazlığı hüququna müdaxilə üçün cinayət məsuliyyətini müəyyən edir. Bu hüququn hüquqi əsası müxtəlif beynəlxalq hüquqi sənədlərdə və milli konstitusiyalarda nəzərdə tutulmuşdur. Məsələn, Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 12-ci maddəsində deyilir ki, “heç kəs öz... mənzilinə... qanunsuz müdaxiləyə məruz qala bilməz”. Bu əsas hüquq hər kəs üçün nəzərdə tutulub, lakin qorunma yalnız müəyyən məkanlara aiddir və həmin məkanlara hüquq mülkiyyət, icarə, istifadə və ya digər hüquqi münasibətlər əsasında yaranır.

Bəzi Roman-German hüquq sisteminə daxil olan ölkələrdə şəxsi toxunulmazlıq əleyhinə cinayətlərin xüsusiyyətləri:

Rusiya və Almaniya qanunvericiliyi və məhkəmə təcrübəsi

Roman-German hüquq sisteminə daxil olan bir sıra ölkələrin qanunvericiliyinə nəzər yetirək: Ru-

siya Konstitusiyasının 23-cü maddəsində qeyd olunur: “Mənzil toxunulmazdır. Heç kəs evin sakinlərinin istəyi olmadan ora daxil ola bilməz, istisnalar yalnız qanunda və ya məhkəmə qərarı ilə müəyyən olunur.” Qeyd etmək lazımdır ki, Rusiya Konstitusiyasının 25-ci maddəsi ilə qorunan məkanların əhatə dairəsi olduqca genişdir [5, s.317]. Buraya evlər və mənzillərdən əlavə karvanlar, müvəqqəti kabinlər, otel otaqları, yaxtalar və s. daxildir, əgər bu məkanlardan insanlar istifadə edir və başqalarının daxil olmasına icazə verməmək hüququna malikdir. Müəyyən hallarda bu şərt peşəkar məkanlara da tətbiq oluna bilər.”

Almaniyada mənzil toxunulmazlığı Əsas Qanunun (1949) 13-cü maddəsində nəzərdə tutulub. Burada mənzil toxunulmazlığı hüquqi təsbitini bu formada tapmışdır: “(1) Mənzil toxunulmazdır. Axtarış yalnız hakim tərəfindən və ya fəvqəladə hallarda qanunda göstərilən digər orqanlar tərəfindən, qanunda nəzərdə tutulan formada həyata keçirilə bilər. Digər hallarda mənzilə müdaxilə yalnız ümumi təhlükəni və ya müəyyən şəxslərə təhlükəni aradan qaldırmaq məqsədilə, eləcə də qanunda nəzərdə tutulduğu kimi ümumi təhlükəsizlik və nizamın qorunması, xüsusi ilə epidemiyalarla mübarizə və təhlükə altında olan yeniyetmələrin qorunması zamanı təcili mənzil təminatı məqsədilə qanuni əsaslarla bəraət qazana bilər.”[6].

Həm Rusiya, həm də Almaniya Cinayət Məcəllələri mənzil toxunulmazlığına müdaxilə ilə bağlı cinayət tərkibini təsvir edən normaları müəyyən edir [7]. Rusiya Cinayət Məcəlləsinin 19-cu fəslə 139-cu maddəni “Mənzil toxunulmazlığının pozulması” adlandırır, Almaniya Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində isə 7-ci fəsil “İctimai nizam əleyhinə cinayətlər” çərçivəsində insan və vətəndaşın bu əsas hüququnu pozan iki cinayət – mənzil toxunulmazlığının pozulması (§123) və mənzil toxunulmazlığının ciddi şəkildə pozulması (§124) müəyyən edilmişdir. Hal-hazırda Rusiyada mənzil toxunulmazlığının pozulması ilə bağlı (Rusiya Cinayət Məcəlləsinin 139-cu maddəsi) məhkəmə işləri olduqca azdır. Əksinə, Almaniyada Almaniya Cinayət Məcəlləsinin 123-cü maddəsinin pozulması ilə bağlı təqiblər daha tez-tez aparılır.

Almaniya Cinayət Məcəlləsinin 123-cü maddəsi mənzil toxunulmazlığının pozulması üçün cinayət məsuliyyətini müəyyən edir. Rusiya Cinayət Məcəlləsinin 139-cu maddəsi ilə müqayisədə bu maddə cinayətin daha geniş tərifini verir. Bunun səbəbi ondan ibarətdir ki, Almaniya Cinayət Məcəlləsinin 123-cü maddəsi “Mənzil toxunulmazlığının pozul-

ması” anlayışını yalnız yaşayış sahəsi kimi deyil, həm də iş məkanları, mühafizə olunan sahələr və ya ictimai xidmət və nəqliyyat üçün nəzərdə tutulmuş bağlı məkanlar kimi şərh edir. Bu da Almaniya Cinayət Məcəlləsinə əsasən mənzil toxunulmazlığının pozulması ilə bağlı əsas fərqi və onun Rusiya Cinayət Məcəlləsinin 139-cu maddəsində təsvir olunan cinayət aktından fundamental fərqlərini təşkil edir.

Rusiya və Almaniya Cinayət Məcəllələrində “yaşayış yeri” anlayışı oxşar şəkildə şərh olunur. Lakin bu, məəcəllələrin yeganə ortaq nöqtəsidir, çünki Almaniya qanunvericiləri mənzil toxunulmazlığının pozulması ilə bağlı daha geniş yanaşmaya malikdir: bu cinayət yalnız yaşayış yerinə müdaxilə deyil, həm də iş məkanlarına və ya başqasına məxsus digər əmlaka, eləcə də ictimai xidmət və nəqliyyat üçün nəzərdə tutulmuş bağlı məkanlara müdaxiləni əhatə edir. Gəlin bu anlayışların təhlilinə keçək.

İndi təhlil edəcəyimiz məhkəmə işləri yuxarıda təsvir olunan mövqeyi əyani şəkildə göstərir: Almaniyanın Köln şəhərindəki Ali Məhkəmə (Oberlandesgericht) 4 iyul 1982-ci il tarixində qərar vermişdir ki, Almaniya ərazisindəki xarici səfirliklər və konsulluqlara aid məkanlar, əgər onlar yaşayış yeri deyilsə, Almaniya Cinayət Məcəlləsinin 123-cü maddəsinə əsasən “iş məkanı” (Geschäftsraum) kimi təsnif olunur. Cinayət işlərinin materiallarına görə, 3 avqust 1981-ci il tarixində saat 9:00-da B. şəhərində İran Səfirliyinin ərazisinə Müsəlman tələbə cəmiyyətinin üzvləri tərəfindən zorla daxil olunmuşdur. Bu hərəkət, onların fikrincə, Xomeyninin hökumətinin dini və siyasi etirazçılara təzyiq göstərməsində iştirak etdiyi protestlərin bir hissəsi idi. Bəzi etirazçılar konsulluğun təhlükəsizlik sistemini ələ keçirib deaktiv etdilər. Səfirliyə Xomeyninin hərəkətlərini pisləyən plakatlar gətirildi. Səfirlik əməkdaşları etirazçılardan dərhal konsulluq və ərazidən çıxmalarını tələb etdilər. Komandir polis zabiti də ərazidən çıxmalarını tələb etdi. Etirazçılar polis tələblərinə əməl etmədilər və zorla ərazidən çıxarıldılar. Çıxarılma zamanı saxlanılan bütün etirazçılar təqib edildi. Onlar mənzil toxunulmazlığının pozulmasında təqsirli bilinərək Almaniya Cinayət Məcəlləsinin 123-cü maddəsinə əsasən hər biri 30 günlük gündəlik maaş dəyərində, yəni 10 DM məbləğində cəriməyə məhkum edildi. Apellyasiya instansiyası bu qərarı təsdiqlədi.

Almaniya cinayət hüququ üzrə müəlliflər və məhkəmələr haqlı olaraq bildirirlər ki, müdaxilə xüsusiyyəti yalnız zərərçəkənin iradəsinə qarşı həyata keçirilmiş müdaxilə zamanı ortaya çıxır. İradə

açıq və dəqiq şəkildə ifadə olunmalıdır (şifahi və ya hərəkətlərlə nəzərdə tutulmuş şəkildə). Lakin mübahisəli məsələ ondadır ki, əgər qanuni səlahiyyətli şəxsin razılığı ilə deyil, razılığını ifadə edə bilməyəcəyi bir situasiyada məkanlara daxil olunursa, bu müdaxilə sayılırmı?

Bu mübahisənin kökü ondadır ki, müxtəlif növ məkanlara – yaşayış yeri, iş məkanları, ictimai xidmət və nəqliyyat üçün nəzərdə tutulmuş məkanlara giriş proseduru (Almaniya cinayət hüququnda bu “cinayətin obyektı” adlanır) fərqlidir. Rusiya Cinayət Məcəlləsinin 139-cu maddəsi isə yalnız şəxsin iradəsinə qarşı mənzilə müdaxilə halları ilə bağlıdır. Nəticə etibarilə, Rusiya qanunvericiləri yuxarıda qeyd olunan suala qəti cavab verir [8, s.111].

Bizim fikrimizcə, biz qəti şəkildə deyə bilərik ki, müdaxilə həm səlahiyyətli şəxsin iradəsinə qarşı törədildikdə, müvafiq cinayət tərkibini təşkil edir. Bunun nümunəsi, səlahiyyətli şəxsin iradəsini ifadə etmək imkanı olmadığı vəziyyətdir. Yəni “iradəsinə zidd” dedikdə, yalnız aktiv hərəkətləri deyil, səlahiyyət sahibinin (məsələn, mülkiyyətçi) aktiv icazəyə dair iradə ifadəsini bildirə bilmədiyi hallara da şamil olunmalıdır.

Beləliklə, təhlillər həm ümumi oxşar yanaşmaları, həm də müvafiq problemlərin həllindəki fərqləri göstərir. Əsas fərq ondadır ki, Almaniya qanunvericiliyi mənzil toxunulmazlığının pozulmasını nisbətən geniş şəkildə şərh edirlər. Cinayət hüququnun bu müddəasına əsasən yalnız yaşayış sahəsi deyil, həm də istehsal sahələri, qorunan məkanlar, eləcə də ictimai xidmət və nəqliyyat üçün məkanlar qorunur. Bu, Almaniya Cinayət Məcəlləsi ilə Rusiya Cinayət Məcəlləsinin 139-cu maddəsi arasında aktın tərkibini xarakterizə edən əsas fərqlərdən biridir. Hər iki ölkənin normalarının təhlili göstərir ki, Almaniya və Rusiyada qanunvericiliyində mənzil toxunulmazlığının pozulması ilə bağlı sosial təhlükəli davranışı cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə yanaşması – mütləq hüquqi qadağaların pozulması ilə ifadə olunan cinayətkar xüsusiyyətin – müəyyən edilməsinə gətirib çıxarmışdır.

Fransa qanunvericiliyi

Toxunulmazlıq cinayətlərindən birini də məhz şəxsi həyatın toxunulmazlığı təşkil edir. Bu cinayətin Roman-German hüquq sistemlərində tənzimlənməsini milli qanunvericiliklə müqayisəli tədqiq etmək məqsədəmüvafiq olardı. Məsələn, elə Fransa qanunvericiliyinə nəzər salaq:

Şəxsi həyatın toxunulmazlığına hörmət Mülki Məcəllənin 1382-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş

mülki məsuliyyətin ümumi prinsipləri ilə təmin edilir. Daha konkret desək, Parlamentin 17 iyul 1970-ci il tarixli Aktı ilə daxil edilmiş Mülki Məcəllənin 9-cu maddəsi “hər kəsin şəxsi həyatına hörmət etmək hüququna malikdir”. Maddənin ikinci bəndində “şəxsi həyatın yaxınlığı”nın müdafiəsi gücləndirilir. Bu bənddə əlavə olaraq, məhkəmə bu hüququn pozulmasına son qoyulması üçün zəruri ola biləcək hər hansı addımları yönləndirən aralıq qərar verə bilər. “Şəxsi həyat” anlayışının dəqiq hüquqi tərfi olmadığına görə, məhkəmələr bu anlayışı müəyyən etmişlər ki, insanın şəxsi həyatına onun sevgi həyatı, dostluq münasibətləri, ailə şəraiti, asudə vaxtları, siyasi fikirləri, həmkarlar ittifaqı və ya dini mənsubiyyəti və sağlamlıq vəziyyəti daxildir. Ümumiyyətlə, şəxsi toxunulmazlıq hüququ, rütbəsindən, doğumundan, indiki və ya gələcək vəzifəsindən asılı olmayaraq hər kəsə, aidiyyəti şəxsin açıq icazəsi olmadan öz şəklinin - şəxsiyyət atributunun yayılmasına qarşı çıxmaq hüququ verir. Buna misal olaraq monarxın ictimai həyatından fərqli olduğunu göstərən fotosəkili göstərmək olar (Kassasiya Məhkəməsinin qərarı, 13 aprel 1988-ci il).

Şəxsi həyatın toxunulmazlığının pozulması ilə bağlı cinayətlər Parlamentin 17 iyul 1970-ci il tarixli Aktından irəli gəlir, 1994-cü ildə düzəliş edilmiş, onlar indi yeni Cinayət Məcəlləsinin 226-1-dən 226-9-a qədər maddələrini təşkil edirlər. Cinayət Məcəlləsinin 226-1-ci maddəsinə əsasən, başqasının şəxsi toxunulmazlığını qəsdən və hər hansı proseslə pozmaq:

1. Müəllifin razılığı olmadan şəxsi və ya məxfi şəkildə deyilən sözləri qeydə almaq və ya ötürməklə;

2. Şəxsi yerdə olan şəxsin şəklini onun razılığı olmadan çəkmək, qeydə almaq və ya ötürməklə.

Buna görə də hər iki halda cinayətin törədilməsi şəxsin razılığının olmaması tələb olunur. Qeyd və ya şəklin çəkilişi görüşdə, açıq şəkildə aparıldıqda belə razılıq nəzərdə tutulur. 226-1-ci maddənin məqsədi paparassilərin davranışını məhdudlaşdırmaqdır.

226-1.2-ci maddəyə əsasən, ictimai yerdə pozuntu törədildikdə şəxsi toxunulmazlıq qorunmur. Məhkəmələr tərəfindən formalaşdırılmış tərifə görə yer, daimi və ya müvəqqəti olaraq onu tutan şəxsin icazəsi olmadan heç kimə açıq olmayan yer sayılır. Əksinə, hər hansı bir şəxsin xüsusi icazəsi olmadan, daimi və qeyd-şərtsiz və ya müəyyən şərtlərdən asılı olmayaraq, hər kəs üçün əlçatan olduqda bir yer ictimai olaraq təsnif edilir. Bundan əlavə,

şəxsin diri və ya ölü olmasından asılı olmayaraq onun şəklini çəkmək hüququ olan şəxslərin əvvəlcədən icazəsi olmadan onun şəklinin çəkilməsi qadağandır, çünki şəxsi həyatın toxunulmazlığının qorunması ölümdən artıqdır.

Bundan başqa, Cinayət Məcəlləsinin 226-2-ci maddəsinə əsasən, 226-1-ci maddədə nəzərdə tutulmuş cinayət hesab edilən davranış yolu ilə əldə edilmiş yazı və sənədlərdən istifadə etmək, onları bilərəkdən qoruyub saxlayan və ya qəsdən üçüncü şəxsin nəzərinə çatdıran və ya açıq şəkildə istifadə edən şəxsə qarşı cəza nəzərdə tutulmaqla cinayət hesab edilir. Beləliklə, bu məqalə paparazzi fotoqlarını dərc edən qəzet və jurnalları cəzalandırmaq məqsədi daşıyır. Qayda ondan ibarətdir ki, mətbuat konserni jurnalistdən və ya mətbuat agentliyi vasitəsi ilə fotosəkillər alarkən şəkli çəkilən şəxsin razılığı ilə kifayətlənməlidir.

Cinayət Məcəlləsinin 226-5 və 226-6-cı maddələri şəxsi həyatın toxunulmazlığına qarşı cinayətləri tənzimləyən əlavə qaydaları müəyyən edir; məsələn, böhtanda olduğu kimi, cinayət təqibi yalnız zərərçəkmişin və ya onun qanuni nümayəndəsinin və ya varislərinin şikayəti nəticəsində baş verə bilər. Cəzalara gəldikdə, şəxsi həyatın toxunulmazlığının pozulması bir il həbs və 300.000 frank cərimə ilə cəzalandırılır; cinayət əməllərinə görə cəzalar təqsirkarın statusundan və təqsirlilik dərəcəsindən asılıdır.

Xüsusi vurğulanmalıdır ki, 226-1-ci maddə “mətbuat hüquqpozması”na aid deyil və buna görə də onun fəaliyyəti mətbuata xas olan prosesual qaydalara (üç aylıq məhdudiyyət müddəti, çağırış və s.) tabe deyildir, lakin mətbuat qanununun xüsusi hüquqpozma ilə bağlı cinayət işi üzrə məsuliyyət daşıyan şəxslərin müəyyən edilməsini tənzimləyən müddəalarına açıq şəkildə istinad edilir. Beləliklə, cinayəti törədənin müəyyən edilməsi şəxsi həyatın toxunulmazlığının pozulmasının ictimaiyyətə açıqlanıb-açılmamasına görə dəyişəcək. Nəşrdən əvvəl ümumi qanun kimin məsuliyyət daşdığını (əksər hallarda jurnalistin) göstərəcək. Nəşr baş verdikdən sonra, 29 iyul 1881-ci il tarixli Mətbuat Azadlığı Aktının 42-ci maddəsində nəzərdə tutulduğu kimi məsuliyyət mərhələli şəkildə həyata keçirilir, buna görə də əsas günahkar dövrü nəşrin “redaktor direktoru”dur; nəticədə belə bir direktor olmadıqda və ya jurnalist cinayət ortağı olmadıqca jurnalistin məsuliyyəti yarana bilməz. Bu cinayətlərdə təqsirli olan şəxslər üçün peşə ilə məşğul olmaqdan məhrumetmə kimi əlavə cəzalar nəzərdə tutulmur. Hər halda, Cinayət Məcəlləsinin 131-6.12-ci maddəsin-

də nəzərdə tutulmuşdur ki, peşə fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququndan məhrumetmə mətbuatda baş verən cinayətlərə şamil edilmir.

Daha bir məqam ondan ibarətdir ki, 1994-cü ildən CM-nin 226-7-ci maddəsinə əsasən, hüquqi şəxslər şəxsi həyatın toxunulmazlığına qarşı hüquqpozmalara görə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilər və CM-nin 131-8-ci maddəsi ilə fiziki şəxslər üçün nəzərdə tutulmuş məbləğdən beş dəfə artıq cərimə tətbiq edilir. Bu ehtimala baxmayaraq, praktikada şəxsi həyatın toxunulmazlığının pozulmasına görə korporativ qurumlara qarşı heç bir icraat aparılmamışdır.

Baxmayaraq ki, 226-1-ci maddədə nəzərdə tutulmuş müdafiə ictimai olmayan yerdə baş verən şəxsi həyatın toxunulmazlığının pozulması ilə məhdudlaşır, ictimai yerdə törədilən bəzi pozuntular başqa müddəə, yəni 29 iyul 1881-ci il tarixli Qanunun 38-ci maddəsi ilə cəzalandırılır, bu, Cinayət Məcəlləsinin II kitabının II başlığında, I, II və VII fəsilərində nəzərdə tutulmuş cinayətin və ya digər ağır cinayətin hallarının hamısını və ya bir hissəsini əks etdirən fotosəkillərin, çapların, rəsmlərin və ya portretlərin hər hansı bir vasitə ilə nəşrini qadağan edir (qətl, qəsdən və ya qəsdən xəsarət yetirmə və s.). 38-ci maddə faktiki olaraq 1995-ci ilin iyulunda RER Saint-Michel stansiyasında terror aktının fotosəkillərinin dərc edilməsi halları ilə əlaqədar qüvvəyə minmişdir. Paris Böyük Yurisdiksiya Məhkəməsi qərara almışdır ki, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının ifadə azadlığına aid 10-cu maddəsinin müddəalarına ziddir. Məhkəmənin bəraət hökmündən dövlət ittihamçısı tərəfindən apellyasiya şikayəti verilib. Bundan əlavə, Parlamentin 10 iyul 1991-ci il tarixli Aktı radio dalğaları, optik siqnallar və s. vasitəsilə ötürülən yazışmaların məxfi olması prinsipini müəyyən edir. Bu, yazışmaların ötürüldükdən sonra ələ keçirilməsini və ya yayındırılmasını, onun məzmunundan istifadə və ya yayılmasını cinayət hesab edir. İstisna olaraq, dinləmə məhkəmənin qərarı ilə həyata keçirilə bilər.

Milli qanunvericiliklə müqayisəli təhlil

Azərbaycan Respublikasında şəxsi həyatın toxunulmazlığının pozulması cinayəti, əsasən şəxsi və ailə həyatının sirri olan məlumatların, onları əks etdirən sənədlərin, video və foto çəkiliş materiallarının, səs yazılarının qanunsuz toplanması, yayılması, satılması və ya başqasına verilməsi ilə müəyyən olunur; bu yanaşma hüquqi praktikada fokusunu daha çox konkret davranışların kriminalizasiyasına yönəldir və müdafiənin əsas məqsədi şəxsi həyatın gizliliyinin pozulmasının qarşısını almaqdır.

Maddənin tərtibatında media və mətbuat fəaliyyətinə dair xüsusi istisnalar, jurnalist və korporativ məsuliyyət kimi genişləndirici elementlər nəzərdə tutulmamışdır, bununla da müdafiə daha çox şəxsi məlumatların və qeydlərin qanunsuz istifadəsinə yönəldilmişdir. Qeyd etdiyimiz həmin bu məsələlər daha çox ayrı-ayrı qanunvericilik aktlarında xüsusi tənzimlənir. Doğrudur, qeyd etdiyimiz normalar biri digərlərini əhatə etməsi mümkündür. Lakin Roman-German hüququnda bu tənzimlənmə daha fərqlidir: əksinə, Roman-German hüquq sisteminə daxil olan ölkələrdə, o cümlədən Fransada, şəxsi həyat və evin toxunulmazlığı daha geniş və kompleks şəkildə qorunur; burada cinayət tərkibi yalnız şəxsi məlumatların qanunsuz toplanması və yayılmasından ibarət olmayıb, həmçinin şəxsi və işgüzar məkanlara razılıq olmadan müdaxilə, məkanın “xüsusi” və “ictimai” olaraq təsnifatı, media və jurnalist fəaliyyəti ilə bağlı xüsusi prosedur qaydaları, paparazzi fəaliyyətinə qarşı məhdudiyyətlər və korporativ məsuliyyət kimi əlavə komponentləri də əhatə edir. Bu yanaşma Roman-German hüquq ənənəsinə uyğun olaraq, həm obyektin (yəni şəxsi həyat və məkanın), həm subyektin (yəni şəxsin hüquqi statusu və razılığı) qorunmasını təmin edir və hüquqi müdafiəni yalnız cinayətkar davranışın nəticələri ilə məhdudlaşdırmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda hüquqi prosedur və məsuliyyət mexanizmlərini də nəzərə alır. Nəticə etibarilə, Azərbaycan hüququnda müdafiə daha çox spesifik və konkret davranışların kriminalizasiyası üzərində qurulub, bir çox Roman-German hüquq ölkələrində isə müdafiə daha çox sistemli, obyekt və subyektin hüquqlarını geniş spektrdə qoruyan, mətbuat və ictimaiyyətlə əlaqəli mexanizmləri də daxil edən kompleks bir yanaşma kimi xarakterizə olunur [9, s.432]. Azərbaycan Respublikasında şəxsi həyatın toxunulmazlığının pozulması cinayəti, əsasən şəxsi və ailə həyatının sirri olan məlumatların, onları əks etdirən sənədlərin, video və foto çəkiliş materiallarının, səs yazılarının qanunsuz toplanması, yayılması, satılması və ya başqasına verilməsi ilə müəyyən olunur; bu yanaşma hüquqi praktikada fokusunu daha çox konkret davranışların kriminalizasiyasına yönəldir və müdafiənin əsas məqsədi şəxsi həyatın gizliliyinin pozulmasının qarşısını almaqdır. Maddənin tərtibatında media və mətbuat fəaliyyətinə dair xüsusi istisnalar, jurnalist və korporativ məsuliyyət kimi genişləndirici elementlər nəzərdə tutulmamışdır, bununla da müdafiə daha çox şəxsi məlumatların və qeydlərin qanunsuz istifadəsinə yönəldilmişdir. Əksinə, Roman-German hüquq sis-

teminə daxil olan ölkələrdə, o cümlədən Fransada, şəxsi həyat və evin toxunulmazlığı daha geniş və kompleks şəkildə qorunur; burada cinayət tərkibi yalnız şəxsi məlumatların qanunsuz toplanması və yayılmasından ibarət olmayıb, həmçinin şəxsi və işgüzar məkanlara razılıq olmadan müdaxilə, məkanın “xüsusi” və “ictimai” olaraq təsnifatı, media və jurnalist fəaliyyəti ilə bağlı xüsusi prosedural qaydaları, paparazzi fəaliyyətinə qarşı məhdudiyyətlər və korporativ məsuliyyət kimi əlavə komponentləri də əhatə edir. Bu yanaşma, Roman-German hüquq ənənəsinə uyğun olaraq, həm obyektin (yəni şəxsi həyat və məkanın), həm subyektin (yəni şəxsin hüquqi statusu və razılığı) qorunmasını təmin edir və hüquqi müdafiəni yalnız cinayətkar davranışın nəticələri ilə məhdudlaşdırmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda hüquqi prosedural və məsuliyyət mexanizmlərini də nəzərə alır. Nəticə etibarilə, Azərbaycan hüququnda müdafiə daha çox spesifik və konkret davranışların kriminalizasiyası üzərində qurulub, Roman-German hüquq ölkələrində isə müdafiə daha çox sistemli, obyekt və subyektin hüquqlarını geniş spektrdə qoruyan, mətbuat və ictimaiyyətlə əlaqəli mexanizmləri də daxil edən kompleks bir yanaşma kimi xarakterizə olunur.

Azərbaycan hüquq sistemində olduğu kimi, digər Roman-German hüquq ölkələrində də bəzi peşəkar və tənzimləyici qurumların səlahiyyətləri müəyyən hədlərlə məhdudlaşdırılıb; məsələn, Fransada 1918-ci ildən bütövlükdə mətbuat üçün ümumi olan davranış kodeksi var və bir neçə nəşr öz fərdi qaydalarını tərtib edib, lakin bu sənədlərin heç birində onların irəli sürdüyü prinsipləri pozmağa görə cəza nəzərdə tutulmayıb. Fransanın italyan tipli peşəkar assosiasiyaya, hətta Birləşmiş Krallıqdakı kimi Mətbuat Şikayətləri Komissiyasına (yaxud Almaniyada Mətbuat Şurası) peşəkar davranış qaydalarına riayət olunmasını təmin edən ekvivalenti yoxdur. Üstəlik, jurnalistika açıq peşədir və bu sahədə çalışanların mətbuat kartına ehtiyacı yoxdur. Mətbuat kartları hökumətin təmsil olunmadığı jurnalistlər və redaktorların birgə şurası tərəfindən verilir. Kartın yeganə məqsədi jurnalistin işini asanlaşdırmaqdır və onun verilməsi üçün ərizəçinin Əmək Məcəlləsinin L. 761-2-ci maddəsinin məqsədləri üçün peşəkar jurnalist anlayışına düzgün cavab verdiyini sübut etmək kifayətdir; bu, peşəkar jurnalistin əsas və müntəzəm məşğuliyyəti mətbuat konsernində mükafat müqabilində öz peşəsi ilə məşğul olan şəxs olduğunu nəzərdə tutur. Həmçinin Conseil Supérieur de l'Audiovisuel (Audiovizual Sektor üzrə Ali Şura - CSA) audiovizual

rabitə xidmətlərini şəxsi həyatın təkrar müdaxilələrinə qarşı xəbərdar etməyə imkan verən audiovizual media ilə bağlı ümumi tənzimləmə səlahiyyətindən başqa, bu sahədə xüsusi səlahiyyətlərə malik deyil. Bu yanaşmanın əsaslandırılması ondan ibarətdir ki, Roman-German hüquq sistemində şəxsi həyatın toxunulmazlığı və mətbuat azadlığı arasında tarazlığı qorumaq məqsədilə hüquqi müdaxilə yalnız qanunla müəyyən edilmiş hallarda və məhkəmə qərarı əsasında mümkündür; tənzimləyici qurumlar isə prosedural normalara riayət olunmasını təmin etməklə, qanunsuz davranışın sosial və peşəkar çərçivədə aradan qaldırılmasına yönəlir. Beləliklə, Azərbaycan və Roman-German hüquq ölkələrində qurumların səlahiyyətlərinin məhdudlaşdırılması, müvafiq qaydalara riayət edilməsinin təmin olunması və şəxsi həyatın müdafiəsi arasında hüquqi tarazlıq yaratmaq məqsədini güdür, bu isə toxunulmazlıq cinayətlərinin tənzimlənməsi xüsusiyyətlərinin mühüm elementini təşkil edir.

Qazaxıstan praktikası

İndi isə Qazaxıstan praktikasının bəzi məsələlərini təhlil edərək, burada toxunulmazlıq əleyhinə cinayətlərin tənzimlənməsinin bəzi xüsusiyyətlərini araşdıraraq: L. Lavrova barəsində cinayət işində, Ust-Kamenogorsk şəhər məhkəməsinin 2-ci iclası tərəfindən ittihamın sübutlarla əsaslandırılmadığı üçün bəraət verildi; araşdırma göstərdi ki, mənzilə baxış, cinayət hadisəsi kimi qeyd olunmasına baxmayaraq, prokurorun vəsatəti olmadan və sonrakı xəbərdarlıq edilmədən həyata keçirilib. Qazaxıstan Respublikasının Ali Məhkəməsinin nəzarət orqanı, Konoplitski ittihamının qurulduğu əməliyyat fəaliyyəti materiallarının sübut kimi istifadə edilməsini qəbulolunmaz saydı. Xüsusilə, bu işdə əməliyyat fəaliyyətlərinin (baxış, axtarış və müsadirə) “Əməliyyat fəaliyyəti haqqında” Qanunun 10 və 12-ci maddələrinin pozulması ilə aparıldığı sübut edilmişdir. V. Kuhar barəsində Cinayət Məcəlləsinin 259-cu maddəsi, 1-ci hissəsi və 251-ci maddəsi, 1-ci hissəsi üzrə cinayət işi araşdırıldıqda, mənzilə icazəsiz baxış keçirildiyi və işə aid əşyaların aşkar edilməsi və müsadirə olunması məqsədilə aparıldığı məlum oldu, lakin prosedural ev baxışı kimi rəsmiləşdirilmişdir. S. Popova barəsində, Pavlodar şəhər məhkəməsinin 2-ci iclası tərəfindən Cinayət Məcəlləsinin 259-cu maddəsi, 4-cü hissəsi, “b” bəndi üzrə məhkum edilmiş işdə, istintaq orqanlarının əməkdaşları əvvəlcə mənzilə pəncərələri qırmaqla daxil olmuş, sonra isə orada yaşayan yetkin şəxslərin razılığını almışdır. Əslində, bu işdə axtarış həyata keçirilmiş, lakin prosedural ev baxışı kimi

rəsmiləşdirilmiş və prokurorun icazəsi alınmamışdır, həmçinin sonrakı xəbərdarlıq da edilməmişdir. Auezov rayon Polis İdarəsinin stansiya əməkdaşları Çukubasov və Zhandarov, Buslaevanın mənzilinə pəncərədən daxil olub, mənzili axtarmış, heç nə tapmamış, sonra divan üzərinə heroin paketi qoymuş, Buslaevanı mənzil baxışına razılıq verməyə məcbur etmiş və sonra istintaq qrupunu çağırmışdır (Qazaxıstan Respublikasının Ali Məhkəməsinin normativ qərarı, 2010).

Yuxarıda göstərilən faktlar, şəxsin və vətəndaşın konstitusiyaya hüquqlarının kobud şəkildə pozulması halları, belə hərəkətlərin qarşısını almaq üçün ciddi tədbirlərin zəruriliyini göstərir: həm həmin ölkələrdə, həm də milli qanunvericiliyimizdə daha ciddi tədbirlər və sanksiyalar müəyyən edilməlidir. Maraqlıdır ki, statistikaya görə, 2007-ci ildə qanunsuz müdaxilə (Cinayət Məcəlləsinin 145-ci maddəsi) üzrə yalnız 62 nəfər məhkum olunmuşdur, 2008-ci ildə – 46, 2009-cu ilin 6 ayı üzrə – 39 (Qazaxıstan Ali Məhkəməsinin normativ qərarı, 2010). Lakin bu məhkumlar arasında, vəzifəsindən istifadə etməklə mənzilə qanunsuz müdaxilə etmiş heç bir şəxs yoxdur, yəni Cinayət Məcəlləsinin 145-ci maddəsinin 3-cü hissəsi üzrə məhkum olan yoxdur. Beləliklə, araşdırma dövründə hüquq-mühafizə orqanlarının və digər dövlət orqanlarının işçilərinin müvafiq cinayət hüququ normaları çərçivəsində məsuliyyətə cəlb olunması hallarına rast gəlinmir.

Bir sıra boşluqlar da mövcuddur ki, elə Qazaxıstan qanunvericiliyi nöqtəyi-nəzərindən bunu milli qanunvericiliyə də şamil etmək olar: baxış və ya axtarış nəticəsində qapıların qırılması, əşyaların dağıdılması hallarında nə etməli, mənzilin qaytarılmasını kim təmin etməli və yaranmış zərərin ödənilməsinə kim həyata keçirməli olduğu açıq sual olaraq qalır. Bu vəziyyəti nəzərə alaraq, evin toxunulmazlığı hüququna yeni münasibətin inkişaf etdirilməsi zəruridir. Evdə axtarışın qanuniliyinin kriteriyaları təklif edilə bilər ki, bu da səlahiyyətli orqanların ardıcıl tədbirlərindən ibarət olmalıdır. Doğrudur, qeyd olunan məsələlər ayrı-ayrı qanunvericilik müddəaları, yaxud formalaşmış praktika ilə tənzimlənmiş ola bilər. Lakin məqalədə təhlil olunan cinayətlərin ciddiliyini nəzərə alsaq, qeyd olunan hallar məhz cinayət hüquqi aspektindən daha detallı tənzimlənməlidir.

İspaniya təcrübəsi

İndi isə şəxsi həyat toxunulmazlığının pozulması əməlinin cinayət hüquqi aspektindən İspaniya qanunvericiliyində “hörmət hüququ” adlı yeni institutla müqayisəli şəkildə təhlil edilməklə təsbiti

məsələsinə baxaq: İspaniya Konstitusiyasının 18-ci maddəsi hörmət, şəxsi və ailə həyatının gizliliyi və şəxsi görüntü hüququnu təmin edir. Hüquqi doktrinada bildirilir ki, “saxta xəbərlər” dünyasında, bir fikir, şəkil və ya video demək olar ki, anında bütün dünyaya yayılabilirdi üçün, bir çox insanlar və şirkətlər bu hüququ pozmaq riski ilə üzləşir, hətta təsadüfi olaraq belə. “Ley Orgánica 1/1982” aktı hörmətin hər hansı müdaxilə qarşısında mülki müdafiəsini təmin edir və bu hüququn bölünməz və müddətsiz olduğunu bildirir. Lakin hörmət hüququnun əsas müdafiə vasitəsi cinayət hüququ vasitəsilə həyata keçirilir. Cinayət sahəsində hörmət hüququnun pozulması İspaniya Cinayət Məcəlləsində nəzərə alınır. Hörmətə qarşı törədilən cinayətlər iki əsas kateqoriyaya bölünür: calumnia və injuria [10].

Calumnia, birinin cinayət törətdiyini bilə-bilə yalan iddia etmək və ya həqiqətə laqeyd yanaşmaq deməkdir. Calumnia törədən şəxs 6 ay ilə 2 il arasında həbs cəzasına və cəriməyə (əgər ifadə yayılıbsa 12-24 aylıq, yoxsa 6-12 aylıq) məhkum edilə bilər.

Injuria, bir şəxsin şərəf və ləyaqətini zəiflədən ifadələr və ya bəyanatlar deməkdir, lakin onu cinayət törətməkdə ittiham etmir. Bu ifadələr hüquq qarşısında kifayət qədər ciddi hesab olunmalıdır. İnjurya törədən şəxs 3-7 aylıq cəriməyə məhkum edilə bilər (yayılmış ciddi ifadələr üçün isə 14 aya qədər).

Göründüyü kimi, milli qanunvericiliyimizdə ayrı-ayrı cinayət əməlləri kimi təsbit edilən əməllər İspaniya qanunvericiliyində məhz toxunulmazlıq cinayətlərinin içində ehtiva edilmişdir ki, bu da toxunulmazlıq və şərəf və ləyaqət anlayışlarının qarşılıqlı sıx əlaqəsi ilə izah edilə bilər.

İspaniya qanunvericiliyi müəyyən edir ki, cinayət prosesi başlatmaq üçün şikayətçi zərərçəkmiş şəxs olmalıdır. Bundan əlavə, calumnia və injuria yaymaq üçün istifadə olunan medianın sahibi olan fiziki və ya hüquqi şəxs birgə məsuliyyət daşıyır. Nəhayət, əgər təqsirləndirilən şəxs ifadələrinin yalan olduğunu qəbul edib geri çəkirsə, ona daha yumşaq cəza verilə bilər. Belə halda, hakim geri çəkilmənin eyni vasitə ilə yayımlanmasını əmr edə bilər.

Lakin unutmamalıyıq ki, İspaniya Konstitusiyasının 20-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş ifadə azadlığı da mövcuddur. Bəzən hörmət hüququ ilə doğru məlumatı yaymaq və qəbul etmək azadlığı arasında incə xətt mövcuddur. Məsələn, 2021-ci ildə Audiencia de Girona qərar verdi ki, işdən çıxar-

rıldıqdan sonra sosial mediada işəgötürənini tənqid edən bir qadın injuria ittihamından bəraət almalıdır, çünki o sadəcə vəziyyəti öz yaşadığı və qəbul etdiyi kimi təsvir etmişdir.

İspaniyada hörmət hüququ insan ləyaqətinin əsas elementi kimi qəbul edilir və həm mülki, həm də cinayət hüququ ilə qorunur. Fərdlərin böhtan və təhqir ilə bağlı məsuliyyətləri barədə məlumatlı olması, həmçinin demokratik cəmiyyətdə bir şəxsin hörmət hüququ ilə digər şəxsin ifadə azadlığı arasında balansın qorunması vacibdir.

Göründüyü kimi, Anqlo-Sakson və Roman-German hüquq sistemlərində toxunulmazlıq əleyhinə cinayətlərin məsuliyyəti ilə tənzimlənməsi həm metodoloji, həm də praktik xüsusiyyətlər baxımından fərqliliklər göstərir. Roman-German hüquq sistemində normativ tənzimləmə geniş və sistemlik şəkildə formalaşdırılmışdır; cinayət tərkibi yalnız şəxsi məlumatların və evin toxunulmazlığının müdafiəsini əhatə etməyib, həm də obyektin növünə görə – şəxsi yaşayış məkanları, işgüzar obyektlər, bağlı ictimai xidmət və nəqliyyat məkanları – müdaxilə halları da əhatə olunur. Bu yanaşmanın müsbət tərəfi ondan ibarətdir ki, normativ müəyyənlik yüksəkdir, hüquqi obyekt-subyekt tarazlığı konkret maddələrdə ifadə olunur və məhkəmə təcrübəsi vasitəsilə cinayətkar davranışın kompleks analizinə imkan yaradır, preventiv və korrigiv funksiyalar gücləndirilir. Bununla yanaşı, normativ çərçivənin mürəkkəbliyi və geniş interpretasiya imkanları praktikada gecikmələrə, məhkəmə mübahisələrinə və hüquqi qeyri-müəyyənliyə səbəb ola bilər, bu isə müəyyən mənfi cəhət kimi qiymətləndirilir.

Anqlo-Sakson hüquq sistemində isə şəxsi həyat və evin toxunulmazlığının daha məhdud, lakin praktik tətbiqə yönəlmişdir; müdafiə yalnız qanunla müəyyən edilmiş obyektlər və konkret davranışlarla məhdudlaşır, müdaxilə və şəxsi məlumatların

toplanması yalnız subyektin iradəsinə qarşı törədildikdə cinayət sayılır [11, s.225-263]. Bu sistemin müsbət cəhəti onun praktikada aydın və sürətli tətbiq imkanları, hüquqi prosedurların sadəliyi və presedent hüququ əsasında məhkəmə qərarlarının yekdilliyi ilə hüquqi təcrübənin stabilizasiyasıdır. Eyni zamanda, presedent hüququ Anqlo-Sakson sisteminə çeviklik və konkret situasiyalara adaptasiya imkanını verir, lakin normativ müəyyənlik və obyektiv ölçülərin olmaması bəzi hallarda hüquqi qeyri-müəyyənlik və subyektiv interpretasiya riskini artırır. Buna müqayisədə, Roman-German hüquq sistemi presedent hüququna məhdud əsas verir və normativ müəyyənlik daha yüksəkdir; bu, hüquqi obyektin və davranışın sərhədlərini dəqiq müəyyən edir, lakin məhkəmə qərarlarının situativ adaptasiyasını çətinləşdirir [12, s.101-130].

Nəticədə, Roman-German hüququnda müdafiə daha geniş və sistemli olub obyekt-subyekt tarazlığını qoruyur, lakin mürəkkəb normativ struktur və interpretasiya imkanları praktik tətbiqdə gecikmə və prosedural maneələr yarada bilər; Anqlo-Sakson hüququ isə sadə və çevik mexanizmlərlə subyekt hüquqlarını qoruyur, lakin cinayət tərkibinin dar spektri və normativ qeyri-müəyyənlik preventiv effektin zəifləməsinə yol açar bilər. Həmçinin, məhkəmələr tərəfindən toxunulmazlıq əleyhinə cinayətlər araşdırılarkən yalnız “iradəyə zidd” istiqamətində həyata keçirilən aktiv hərəkətlər nəzərə alınmamalı, passiv hərəkətlər də cinayətin tərkib elementi kimi qiymətləndirilməlidir. Məsələn, şəxsin iradəsini açıq şəkildə ifadə etmək imkanına malik olmadığı hallarda, onun narazılığını susqunluğu ilə nümayiş etdirməsi, hüquqi cəhətdən mövcud iradəyə ziddlik kimi qiymətləndirilə bilər. Belə halların nəzərə alınması cinayətin subyektiv və obyektiv tərkibinin tam və düzgün müəyyənləşdirilməsi baxımından vacibdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Ağayev İ.B. Cinayət hüququ. Xüsusi hissə. Dərslik. Bakı: Nurlar nəşriyyatı, 2018.
2. Commentry to the Russian Criminal Code. Ed. by V. M. Lebedev. 4th edition. Moscow, 2008.
3. Doc. Dr. Coşkun U. Alman hukukunun tarixi gelişimine bir bakış. Ankara: Dergi Park Academic, Hukuk yayınları, 2018, № 3.
4. German Criminal Code. Munich: C.H. Beck, 2013
5. Mehdiyev F. Hüquq nəzəriyyəsi. Theory of law. Ali təhsil müəssisələri üçün dərslik. Bakı: Gənclik nəşriyyatı, 2017
6. Məmmədov R. Roman-German hüquq sisteminin tarixi inkişafına baxış. Bakı: Hüquq Elmi Nəşriyyatı, 2017, № 1
7. Olcay S. Konut dokunulmazlığı hakkı ve konut dokunulmazlığının ihlali suçu. İstanbul: Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Bahar 2019, № 6(1)

8. Organic Law 10/1995, of November 23, of the Criminal Code of Spain.
9. Quliyev R.İ. və İmanov M.N. Cinayət hüququ. Xüsusi hissə. Təkrar nəşr. Bakı: Digesta nəşriyyatı, 2001.
10. Süleymanov C., Nəsirov B., Xalıqov M., Əliyev İ. Hüquq nəzəriyyəsi: dərs vəsaiti. Bakı: Mütərcim, 2014.
11. Tiryaki M. Rusya Federasyonu Anayasası'nda sosyal hakların gelişimi. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı üzrə Yüksək Lisans Tezi. İstanbul, 2016.
12. Zhalinsky A.E. Modern German Criminal Law. Moscow, 2004.

X Ü L A S Ə

İnsanın toxunulmazlıq hüququ hüquqi dövlət konsepsiyasının mərkəzi elementlərindən biri olmaqla, həm konstitusion, həm də cinayət-hüquqi müstəvidə fərdin fundamental azadlıqlarının təminatına xidmət edən əsas dəyərlərdəndir. Bu, yalnız şəxsin fiziki-psixoloji bütövlüyünün qorunmasını deyil, həmçinin onun şəxsi həyatına, mənəvi müstəqilliyinə və bədən toxunulmazlığına, həmçinin əmlakına yönəlmiş qanunsuz müdaxilələrə qarşı dövlətin mühafizə funksiyasını özündə ehtiva edir. Müasir dövrdə baş verən sosial-iqtisadi dəyişikliklər, qloballaşma proseslərinin təsiri, transmilli cinayətkarlığın artması və informasiya mühitinin genişlənməsi şəraitində insan, onun mülkiyyət hüquqlarının toxunulmazlığı əleyhinə cinayətlərin təbiəti, strukturu və mahiyyəti əhəmiyyətli transformasiyaya uğramışdır. Bu da öz növbəsində cinayət-hüquqi tənzimləmə mexanizmlərinin yenidən nəzərdən keçirilməsini zərurətə çevirmişdir.

Roman-German hüquq ailəsinə mənsub dövlətlərdə formalaşmış toxunulmazlıq əleyhinə cinayətlərin hüquqi mahiyyətinin, subyektiv və obyektiv cəhətlərinin dəqiq müəyyənləşdirilməsi baxımından sistemli və elmi əsaslandırılmış yanaşma nümunəsi kimi çıxış edir. Bununla belə, müxtəlif milli hüquq sistemlərində hüquqların reallaşma səviyyəsi eyni deyil, bu da cinayət tərkiblərinin sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsində, həmçinin hüquqi kvalifikasiyanın sabitliyində müəyyən ziddiyyətlər yaradır.

Bu baxımdan Roman-German hüquq sisteminin təcrübəsinin müqayisəli-hüquqi əsasda tədqiqi, toxunulmazlıq əleyhinə cinayətlərin tərkibi, subyektiv tərəfi, məsuliyyət tədbirləri və cəza siyasətinin təhlili milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi baxımından mühüm elmi-praktiki əhəmiyyət daşıyır. Tədqiqatın məqsədi mövcud hüquqi boşluqları müəyyənləşdirərək onların aradan qaldırılması üçün beynəlxalq hüquqi standartlara uyğun, normativ-hüquqi mexanizmlərin optimallaşdırılması istiqamətində konseptual tövsiyələr irəli sürməkdən ibarətdir.

PECULIARITIES OF REGULATION OF CRIMES AGAINST INVIOABILITY IN THE ROMAN-GERMAN LEGAL SYSTEM

NURİDA ALİZADEH

*Senior advisor Academy of
Justice Dissertation candidate
Forensic Science Center*

S U M M A R Y

The right to inviolability is one of the central elements of the concept of a legal state, serving as a fundamental value that ensures individual freedoms both in constitutional and criminal-legal contexts. It encompasses not only the protection of a person's physical and psychological integrity but also the state's role in safeguarding against unlawful interference in one's private life, moral independence, bodily integrity, and property. In the modern era, social and economic transformations, the effects of globalization, the rise of transnational crime, and the expansion of the information environment have significantly transformed the nature, structure, and essence of crimes against individuals and their property rights. This, in turn, necessitates a reconsideration of criminal-law regulatory mechanisms.

In states belonging to the Roman-German legal family, a systematic and scientifically grounded ap

proach to precisely defining the legal nature, as well as the subjective and objective aspects of crimes against inviolability, is demonstrated. However, the realization of rights varies across different national legal systems, creating certain contradictions in delineating the elements of crimes and ensuring the stability of legal qualification.

In this context, a comparative-legal study of the Roman-German legal system's practice, analyzing the composition of crimes against inviolability, their subjective aspects, liability measures, and penal policy, is of significant scientific and practical importance for improving national legislation. The purpose of the study is to identify existing legal gaps and propose conceptual recommendations for optimizing normative-legal mechanisms in accordance with international legal standards.

ROMA-ALMAN HUKUK SİSTEMİNDE DOKUNULMAZLIĞA KARŞI SUÇLARIN DÜZENLENMESİNİN ÖZELLİKLERİ

NURİDA ALİZADEH

*Adalet Akademisi kıdemli danışmanı
Adli Uzmanlık Merkezi doktora adayı*

Ö Z E T

Hukuk devleti kavramının temel unsurlarından biri olan kişi dokunulmazlığı hakkı, hem anayasal hem de ceza hukuku alanlarında bireyin temel özgürlüklerini güvence altına alan başlıca değerlerden biridir. Bu, yalnızca kişinin fiziksel ve psikolojik bütünlüğünün korunmasını değil, aynı zamanda devletin kişinin özel hayatına, ahlaki bağımsızlığına, bedensel bütünlüğüne ve mülkiyetine yönelik yasadışı müdahalelere karşı koruyucu işlevini de içerir. Modern zamanlarda yaşanan sosyo-ekonomik değişimler, küreselleşme süreçlerinin etkisi, uluslararası suçların artması ve bilgi ortamının genişlemesi koşullarında, kişi dokunulmazlığına ve mülkiyet haklarına karşı işlenen suçların niteliği, yapısı ve özü önemli dönüşümler geçirmiştir. Bu da, ceza hukuku düzenleme mekanizmalarının gözden geçirilmesini gerektirmiştir.

Bu çalışma, Roma-Germen hukuk ailesine mensup devletlerde oluşan dokunulmazlığa karşı işlenen suçların hukuki özünü, öznel ve nesnel yönlerini doğru bir şekilde belirleme açısından sistematik ve bilimsel olarak temellendirilmiş bir yaklaşıma örnek teşkil etmektedir. Ancak, farklı ulusal hukuk sistemlerinde hakların gerçekleştirilme düzeyi aynı değildir; bu da suçların sınırlarının belirlenmesinde ve hukuki nitelendirmenin istikrarında belirli çelişkilere yol açmaktadır.

Bu bağlamda, Roma-Germen hukuk sisteminin deneyiminin karşılaştırmalı hukuk temelinde incelenmesi, dokunulmazlığa karşı suçların bileşimi, öznel yönü, sorumluluk önlemleri ve ceza politikasının analizi, ulusal mevzuatın iyileştirilmesi açısından önemli bilimsel ve pratik öneme sahiptir. Çalışmanın amacı, mevcut hukuki boşlukları belirlemek ve bunları ortadan kaldırmak için uluslararası hukuk standartlarına uygun olarak normatif-hukuki mekanizmaları optimize etmeye yönelik kavramsal öneriler sunmaktır.

ОСОБЕННОСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ В РИМСКО-ГЕРМАНСКОЙ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ

НУРИДА АЛИЗАДЕ

*Старший советник Академии Юстиции
Диссертант Центра Судебной Экспертизы*

Р Е З Ю М Е

Право на неприкосновенность личности, являясь одним из центральных элементов концепции правового государства, представляет собой одну из главных ценностей, обеспечивающих основные

свободы личности как в конституционной, так и в уголовно-правовой сферах. Это включает в себя не только защиту физической и психологической неприкосновенности личности, но и защитную функцию государства против незаконного вмешательства в её личную жизнь, моральную независимость и телесную неприкосновенность, а также в её собственность. В условиях социально-экономических изменений, происходящих в современную эпоху, под влиянием процессов глобализации, роста транснациональной преступности и расширения информационной среды, природа, структура и сущность преступлений против неприкосновенности личности и её имущественных прав претерпели значительные трансформации. Это, в свою очередь, обусловило необходимость пересмотра механизмов уголовно-правового регулирования.

В качестве примера служит систематический и научно обоснованный подход к точному определению правовой сущности, субъективных и объективных аспектов преступлений против неприкосновенности, сформированный в государствах, принадлежащих к римско-германской правовой системе. Однако уровень реализации прав в различных национальных правовых системах неодинаков, что создает определенные противоречия в определении границ уголовных преступлений, а также в стабильности правовой квалификации.

В этой связи изучение опыта римско-германской правовой системы на сравнительно-правовой основе, анализ состава, субъективного аспекта, мер ответственности и уголовно-правовой политики преступлений против чести и достоинства имеют важное научно-практическое значение для совершенствования национального законодательства. Цель исследования – выявление существующих правовых пробелов и выдвижение концептуальных рекомендаций по оптимизации нормативно-правовых механизмов в соответствии с международными правовыми стандартами для их устранения.

*Rəyçi: Ədliyyə Akademiyasının
“Vəkillər və mediatorların tədrisi”
fakültəsinin dekan müavini,
hüquq elmlər doktoru Fərdin Xəlilov
Təqdim edən: N. Əlizadə
Daxil olma tarixi: 28.04.2026
Təkrar işlənmə tarixi: göndərilməyib.
Çapa imzalanma tarixi: 12.05.2026*